

EESTI NSV KGB ESIMESE (VÄLISLUURE) OSAKONNA UUED TÖÖPLAANID PAGULUSEGA PERESTROILISTEL AEGADEL

INDREK JÜRJO

Eesti NSV KGB 1. (välisluure) osakonna tegevusest eriti lähiminekus on väga vähe teada. Venemaal on need dokumendid endiselt seitsme luku ja riivi taga, kuid uurijatele on avatud Leedu eriarhiiv, kus on säilinud suhteliselt palju Leedu KGB 1. osakonna toimikuid – tervelt 860. Leedu KGB kirjavahetuse köidetes võib leida ka Eesti KGB luurajatelt teadmiseks saadetud informatsioonilisi õiendeid. Seni leituist kõige huvipakkuvam on siin pisut lühendatult avaldatud Eesti NSV KGB 1. osakonna ülema Paul Toomi õiend "Perestroikast töös eesti emigratsiooniga", mis lisaks keskusele saadeti tutvumiseks ilmselt veel mitme julgeolekukomitee luureosakondadele, s.h ka leedu kolleegidele.

Pagulaste järele luuramine oli teatavasti üks põhiline Balti liidu-vabariikide julgeolekukomiteede välisluureosakondade tegevuses. Gorbatšovi uuenduspoliitika sundis ka KGBd oma strateegiat kardinaalselt muutma ja viima operatiivtöö pagulastega uutele senisest hoopis vabamatele alustele. Võib kujutleda, et mõnes liberaalsema

režiimiga Ida-Euroopa riigis nagu Ungari sarnanes sealsete eriteenistuste operatiivtöö pagulusega juba aastaid Toomi visandatud skeemiga. Eesti NSV KGB luureülema pakutud uus strateegia jäi küll ainult paberile, sest järgnevad sündmused väljusid varsti KGB ja teda suunava NLKP kontrolli alt. Saatuse irooniana toimus Toomi kavandatud 1996. aasta ESTO tööpoolest Tallinnas, kuid KGB oli siis juba viis aastat likvideeritud.

Õiendi koostaja Paul (või vastavalt vajadusele ka Pavel) Toom on nagu paljud teisedki KGBlased Venemaa eestlane, sündinud 1932. aastal Tjumeni oblastis. Tema luurajakarjääri kohta ei ole palju andmeid. Teada on vaid, et KGB ridades oli ta 1960. aastatest, Eesti KGB 1. osakonna ülema kohale tõusis hiljemalt 1980. aastate algul. Ei maksa ka hellitada erilisi lootusi, et Toom, kes praegu elab Tallinnas, oma luuretööst ise pike-malt jutustaks, sest meest näib olevat tabanud täielik mälukaotus: 1994. aastal Eesti kodakondsust taotledes "unustas" ta oma ankeetandmetesse märkida, et on üldse kunagi KGBs töötanud. Kuulu järgi olevat ta sellegi poolest saanud Eesti passi omanikuks.

SALAJANE

*kserokoopia nr 7***PERESTROIKAST TÖÖS EESTI
EMIGRATSIOONIGA**

Nõukogude Liidu NLKP XXVII kongressil väljakuulutatud kaasaegne välispoliitiline kontseptsioon rajaneb tunnetamisele, et kahe ühiskondlik-poliitilise süsteemi sügavatest vastuoludest hoolimata on tänapäeva maailm vastastikku seotud, vastuoksuslik ja ühtne.

Seoses sellega nõutakse meie välispoliitiliselt tegevuselt suunatust mitte konfrontatsioonile, vaid dialoogile ja vastastikusele mõistmisele.

Vanade arusaamade ümberhindamine aja nõuete valgusel sunnib meid uut moodi vaadata ka eesti emigratsiooni probleemile.

Praegusel ajal põhineb meie suhtumine emigratsiooni arusaamadel, mis kujunesid välja 1950. aastate algul. Imperialistlikud riigid plaanisid tol ajal nõukogude võim sõjalise jõuga kukutada ja lootsid kasutada emigrantlike organisatsioonide ning nende juhte sõjaliseks sissetungiks Eestisse ning kodanliku võimustruktuuri taastamiseks. Emigrantlike organisatsioonide nõukogudevastane tegevus toimus tihedas kontaktis eriteenistustega kasutades õnnestusmeetodeid.

Neis tingimustes oli meie jaoks tähtsaim saada salajast informatsiooni eriteenistuste õnnestusaktisioonide ja nendega seotud emigrantlike organisatsioonide kohta ning luua nende tegevuse vastu suunatud vastumeetmete efektiivne süsteem.

Ainus riiklik organ, mis oli suuteline salajase õnnestustegevusega võitlema, oli KGB. Ainsad meetodid, mis võisid anda tulemusi selles võitluses, olid: emigrantide ja nende organisatsioonide operatiivne tundmaõppimine emigrantlikesse keskustesse agentuurse sissetungimise eesmärgil; nende sidemete paljastamine eriteenistustega; sidekanalite kontroll; liidrite kompromiteerimine ja kõik muud puhttšekistlikud meetmed.

Vabariigi organisatsioonide ja üksikute kodanike ükskõik milliseid kontakte emigrantidega (välja arvatud operatiivselt hädavaja-

likke) peeti ebasoovitavaks. Spetsiifiliste meetodite rakendamise vajadus piiritles ka riiklike organite ringkonna, mis teostas tööd eesti emigratsiooniga.

Ühelt poolt oli see Riiklik Julgeoleku Komitee, kes vastavalt oma ülesannetele kontsentreeris tähelepanu eesti emigratsiooni kõige reaktioonilisemale osale, kes pidas organisatsioonilistes vormides aktiivset nõukogudevastast võitlust. Arvulises väljenduses moodustas see emigrantide kategooria mõnisada inimest.

Teiselt poolt tegi ja teeb Väliseestlastega Kultuurisidemete Arendamise Ühing tööd progressiivselt meelestatud emigrantidega, keda on saja inimese ümber ja kes kahjuks ei ole ühelgi maal organisatsiooniliselt ühendatud ega osuta märgatavat mõju ei eesti kogukonnale ega ka asukohamaa ühiskondlikule elule.

Need kümned tuhanded eesti emigrandid, kes ei kuulu ei esimesse ega teise kategooriasse, jäid meie poolt tähelepanuta ja keegi ei teinud ega tee nendega mingit plaanipärast tööd.

Kuna KGB on praktiliselt ainus organ, kellel on informatsiooni ja kaadreid, kes suudavad analüüsida informatsiooni emigrantide kohta, kujunes vabariigi partei- ja riigiorganite ning massimeediavahendite ettekujutus emigratsioonist välja KGB organitelt saadud informatsiooni alusel. Seoses sellega, et need organid on oma teenistusülesannete tõttu kohustatud tegelema reaktiooniliste nõukogudevastaste emigrantlike organisatsioonidega, on arusaadav, et nendelt Instantsidesse¹ edastataval informatsioonil emigratsiooni kohta on oma spetsiifiline pitser.

Muu informatsiooni puudumise tingimustes samastati järk-järgult kogu emigratsioon tema kõige reaktioonilisema osaga, igas emigrandis näevad ametiisikud võimalikku LKA agent ja nendega poliitiliste, majanduslike, teaduslike, kultuuriliste ja ühiskondlike kontaktide pidamine on tunnistatud ebaotstarbekaks ja ideoloogiliselt kahjulikuks.

Sel põhjusel võisid parteiorganid, ministeeriumid, ettevõtted, linna- ja kohalikud võimud, loomingulised liidud, õppe- ja teadusasutused, ühiskondlikud organisatsioonid jne arendada

¹ "Instantsid" – KGB žargonis EKP KK Büroo.

töö- ja sõprussidemeid iga riigi ja iga rahvuse esindajaga, ainult mitte väliseestlastega. Need suhted toimuvad ainult "Rodina" ühingu kaudu² ja ainult nendega, kes on progressiivselt meelestatud. Nagu teada, ei nõua me teistelt välismaalastelt kindlat maailmavaadet.

Muidugi oli üksikuid erandeid, kuid üldine emigratsiooni suhtumise skeem on niisugune.

Meie maal toimuv perestroika puudutas kogu NSVL välispoliitilise tegevuse kompleksi, uus mõtlemine peab aitama meil vabaneda stagnatsiooninähtustest ka selles valdkonnas. Nõukogude ühiskonna siseelu dünaamilisus ja muutused välissuhetes sunnivad meid ot-sima uusi lähenemisteid ning töövorme kogu välispoliitilise tegevuse rindel, sealhulgas ka töös emigratsiooniga.

Viimasel aastakümnel on balti emigratsioon hakanud etendama märgatavat rolli Euroopa poliitikas ja nn Balti küsimust kasutatakse üha aktiivsemalt USA ja tema liitlaste välispoliitikas. Meie poolt rakendatud meetmed selle protsessi neutraliseerimiseks ei ole seni tuntavaid tulemusi andnud. Tundub, et meie suhtumine emigratsiooni, valitud eesmärgid ja rakendatavad vahendid ei vasta enam täiesti tänapäeva nõuetele ega kindlusest vajalikku tulemust Nõukogude välispoliitika ülesannete täitmisel.

Sellest ajast, mil kujunes välja praegune vaadete süsteem emigratsiooni kohta, on rahvusvahelises olukorras ja emigratsioonis endas toimunud olulised muutused.

Kuuekümnendatel aastatel loobusid imperialistlikud riigid sotsialismi sõjalise jõuga kukutamise plaanist ja tegid panuse sotsialismi lagundamisele nõukogude süsteemi sisevastuolude üleskütmise teel.

Kui vaadata küsimust Eesti NSV seisukohalt, siis võib märkida, et Lääne eriteenistused orienteerusid ümber sõjalise tähtsusega

luureandmete kogumiselt, mida tehti klassikaliste luuremeetoditega, ideoloogilise diversiooni läbiviimisele, kus valdavad propagandameetodid. Vastavalt muutus ka emigratsiooni kasutamine eriteenistuste poolt: agentide-emissaride asemel oli nüüd vaja valjuhäälsaid ruuporeid, kes kuulutaksid venestamisest ja inimõiguste rikkumisest vabariigis.

Kaheksakümndatel aastatel muutus Eesti emigrantlike organisatsioonide ja üksikute gruppide tegevus puhtpoliitiliseks (sõna kitsamas tähenduses) võitluseks nõukogude võimu vastu, mida teostatakse poliitilise võitluse vahendite ja meetoditega. Põhiliselt on see tegevus avalik, vastane ei tee saladust oma eesmärkidest, ülesannetest, jõududest ja vahenditest ja üldse on oma informatsiooni levitamine "võitluses inimeste mõistuse ja südame pärast" mõlema poole esmane mure. Arusaadav, et aktsioonide mõningaid aspekte, konkreetseid eesmärke või rahastamise allikaid on kasulik varjata, kuid tegevust enast arendatakse praktilise elluviimise etapil avalikult.

Kõige tõsisem takistus Nõukogude välispoliitika teostamisel on balti emigrantide propagandistlik tegevus rahvusvahelistel foorumitel, pöördumised eri maade parlamentide, valitsuste ja avalikkuse poole, "tribunalide", "ärakuulamiste" ja "vabadusristlemiste" läbiviimine, kus moonutatakse tegelikku olukorda Nõukogude Baltikumis ja luuakse äraspidine ettekujutus nõukogude poliitilisest süsteemist üldse. Ilma emigrantide aktiivse propagandistliku abita võiks USA vaevalt loota reaalselt kasu oma Balti vabariikide "mittetunnustamise" poliitikalt, mistõttu USA valitsus igati inspireerib ja toetab seda tegevust.

"Balti probleem" kõlab presidentide ja peaministrite huulilt, emigrantide käsutusse antakse parlamentide ja rahvusvaheliste foorumite tribüünid, nende heaks töötavad uurimiskeskused, kirjastused, raadio, televisioon ja press.

Sellele tuleb vastu seada samasugune poliitilise võitluse süsteem, mille tegevus oleks suunatud samale objektile – inimeste teadvusele. Meie praegune agentuur-operatiivtöö on suunatud üksikute organisatsioonide agen-

² Välismaal Elavate Kaasmaalastega Kultuurisidemetes Arendamise Nõukogude ühingu "Rodina" keskus asus Moskvast. Sellele keskorganisatsioonile olid formaalselt allutatud ka vastavad pagulastega "kultuurisidemetes arendamise" ühingud liiduvabariikides, mida Eestis esindas VEKSA. Oma õiendis peabki Toom "Rodina" all silmas just VEKSA ühingat.

tuursele infiltreerimisele ja informatsiooni hankimisele, samal ajal kui vastane jätkab mõistuste töötlemist ja võidab enda poole üha uusi Lääne poliitiliste ja ühiskondlike tegelaste kategooriaid, kallutab enda toetuseks avaliku arvamuse. Seni kuni me ei vii oma jõude ja vahendeid vastavusse vastase jõududega, jätkates võitlust mitmetel rinnetel ja rünnates mitmeid objekte, ei saa me anda vastasele lahingut ja loota võidule.

Peale muutuste eesti emigratsiooni kasutamise taktikas imperialistlike riikide huvides õonestustööks NSVL vastu, toimusid viimasel aastakümnel teatavad muutused ka emigratsioonis endas, mis ei ole seni leidnud vajaliku kajastust meie töös temaga.

Põhiline mittevastavus on siin selles, et peame jätkuvalt oma peavastasteks ja operatiivsete pingutuste objektideks peamisi eesti emigrantlikke organisatsioone ("REE", "EK", "ERN", "ERF", "ÜEKN", "EKNK" jt).³ samal ajal, kui nad on peaaegu täiesti minetanud võime osutada emigratsioonile poliitilist mõju ja mobiliseerida emigrante massiaktioonidele. Paremalt juhul püsib nende autoriteet vaid selle najal, et nende kaudu antakse eesti rahvusvahemusele riiklikku toetust.

Eesti emigrantide nõukogudevastase tegevuse analüüs näitab, et viimasel ajal teevad põhilise töö ära "professionaalsed" üksikantissovetšikud (A. Kippar ja tema "ühe mehe firma", Eesti poliitvangide abistamise komitee, Ü. Ignats ja tema Ida-Euroopa maade solidaarsuse komitee, A. Kung ja tema nõukogudevastased publikatsioonid, A. Milits jt) või siis spetsiaalselt ühe konkreetse ürituse läbiviimiseks loodud "orgkomiteed" ("Esto", "Vabadusristlemine", "Estival", tribunaliid ja ärakuulamisid).

Kuigi kõik poliitiliselt aktiivsed emigrandid on mitmete ülalnimetatud peamiste emigrantlike organisatsioonide liikmed, ei innusta neid nõukogudevastasele tegevusele mitte liikmeksolek organisatsioonides, vaid isiklikud ambitsioonid või isiklik kokkulepe eriteenistuste esindajatega.

³ Rootsi Eestlaste Esindus, Eesti Komitee, Eesti Rahvusnõukogu, Eesti Rahvusfond, Ülemaailmne Eestlaste Kesknõukogu ja Eestlaste Kesknõukogu Kanadas.

Tingimustes, kui vastane ei tegutse peamiste emigrantlike organisatsioonide kaudu (aga sellest annab tunnistust viimaste passiivsus), ei saa isegi edukas agentuurne sissetung nende organisatsioonide juhtkonda kindlustada ligipääsu informatsioonile vastase eriteenistuste püüdluste ja nende sidemete kohta eesti emigrantidega. Aga just nimelt nii on praegu määratletud "KR" liini ülesanne.⁴

Praegusel ajal käib võitlus õige ettekujutuse formeerumise eest välismaal NSVL arengu uue etapi kohta. Perestroika, ühiskonna demokratiseerumine ja avalikustamine andsid tõuke emigrantliku ühiskonna lagunemis- ja kihistumisprotsessideks, kasvas veelgi vahe funktsionääride ja reaemigrantide vahel.

Toimuv perestroika sunnib paljusid emigrante ümber hindama oma suhtumist nõukogude võimu Eestis, sugugi kõik meie eilsed vaenlased ei ole jäänud vaenulikele positsioonidele täna. / /⁵

Meie mõju emigratsioonile võrdub praktiliselt nulliga just seetõttu, et kontaktidest emigrantidega on kõrvale jäänud suhtlemine inimeste ja kollektiivide tasandil, kultuurivahetus "Rodina" kaudu ei saa tagada seda avrust ja sügavust emigrantidega suhtlemisel, mille puhul võiks rääkida meie mõjust.

Üritades visandada kontuure uuele lähenemisteele töös eesti emigratsiooniga, võiks mõelda järgnevatele võimalustele:

1. Seni käsitasime nn ülemaailmseid eesti päevi (ESTO) kui reaktsiooniliste natsionalistide nõukogudevastast kogunemist.

Viimaste ESTO raames läbiviidud ürituste analüüs aga näitab, et ESTO kujutab endast peamiselt rahvusvahemuse kultuurifestivali. Kümned tuhanded eesti emigrandid sõidavad kokku "oma kultuuripeole", et väljendada oma kuuluvust eesti rahvusse ning väga sageli

⁴ KR liini KGB välisluures võiks iseloomustada kui vastuluuret luures, nende ülesanne oli imbuda vastaspoole riikide eriteenistustesse ja politseistruktuuridesse, antud juhul ka pagulasorganisatsioonidesse.

⁵ Välja on jäetud pikem lõik, kus Toom tsiteerib Gorbatsõvi ja Ševardnadze kõnesid ja NLKP XXVII kongressi suuniseid, milles nõutakse vanadest stereotüüpidest loobumist suhtumises emigratsiooni ja üleminekut konfrontatsioonilt dialoogile.

ainult tuttavatega kohtuma. See, et Eesti organisatsioonide kongress on alati kohandatud ESTO ajale, annab tunnistust vaid sellest, et muul ajal nad lihtsalt ei saaks oma esindajaid kokku. Oraatorite traditsioonilised kinnitused ESTO piduliku avamise ajal võitluse jätkumisest Eesti vabaduse eest, nagu ka kodanliku Eesti lipud, on ülemaailmsete eesti päevade läbiviimise vorm, aga mitte olemus. Ainult mõned emigrantlike organisatsioonide reaktiooniliselt meelestatud isehakanud liidrid püüavad ESTOt välismaailmale serveerida kui eesti emigrantide massilist poliitilist väljaastumist ja meie hinnang ESTOle aitas seni nende püüdlusele objektiivselt kaasa.

Kas poleks meil aeg loobuda käsitamast ESTOt kui nõukogudevastast kogunemist ja otsida võimalusi selle kaasmaalaste massifoorumi ärakasutamiseks meie saavutuste demonstreerimiseks kultuuri vallas ning kallutada poliitikast kaugelseisvate emigrantide hulki Nõukogude Eestisse heatahtlikult suhtuma.

Kui selgelt deklareerida, et soovime ESTO-l osaleda, aga mitte neid segada, nagu seni, kui ESTO ajaks saadeti välismaale "Rodina" spetsialiseeritud turismigruppe, siis võib nähtavasti orgkomiteega kokku leppida meie loominguliste kollektiivide ESTO-l osalemise mõlemale poolele vastuvõetavates tingimustes. Selle ettepanekuga on kõige parem pöörduda Heliloojate Liidu või Kooriühingu (G. Ernesaks, V. Tormis) nimel, mis lubab ületada võimalikke poliitilisi takistusi. Mitte vähem kui neljandiku programmist peab täitma meie kunst (Riiklik Akadeemiline Meeskoor, T. Kaljuste kammerkoor, Ellerheina lastekoor, kaks-kolm *rock*gruppi). Siis võiks arvestada selle fenomeniga, mis leidis aset Balti Instituudis: kõrgprofessionaalne nõukogude teadus tõrjus instituudi konverentsidelt välja nõukogudevastased "õpetlased".

Aga muusikaga ei ole see keeruline, kuna pole olemas nõukogudevastast eesti koori- või *rock*muusikat.

ESTO '88-l me selles ulatuses osaleda ei jõua, ESTO '92-ks ette valmistada ja orgkomiteega meie osavõtus kokku leppida on täiesti reaalne.

Peaksime mõtlema ka sellele, millist poliitilist kasu võib anda rahvusvahelise Eesti kultuurifestivali (ESTO '96 või ESTO '2000) läbiviimine Tallinna lauluväljakul.

2. Emigrantide uue patriootliku Eesti NSVsse suhtumise tekkele tuleks tingimata kasuks emigrantide otsekontaktid töökollektiivide ja regionaalorganisatsioonide tasandil. Ütleme, kalurikolhoos "Hiiu Kalur" võiks valutavaba vahetuse korras vastu võtta grupi Rootsis tegutseva "Hiiumaa endiste elanike ühenduse liikmeid" (ei tegele mingi poliitikaga), aga seejärel võtaksid need Rootsis oma kulul vastu kolhoosi esindajaid. Või Pärnu linnanõukogu endisi Pärnu elanikke (on samuti Rootsis ringi ühinenud).

3. Õppeasutustel (üliskool, endised gümnaasiumid – praegused keskkoolid, tehnikumid jne) tuleks oma vilistlaskohtumistele kutsuda ka emigratsioonis elavaid inimesi (erinevate õppeasutuste vilistlasühendused on seal olemas).

4. Aja nõue on vahetute kontaktide loomine meie loominguliste liitude ja emigratsioonis elavate eesti kirjanike, kunstnike, teatri- tegelaste jne vahel, nende kutsumine osalema näitustel, kontsertprogrammides, nende teoste väljaandmine kodumaal jne. ENSV Kunstnike Liidu ja ENSV Teatriliidu kongressidel 1987. a märkisid mitmed esinejad, et emigratsioonis elavate eestlaste loodud kultuuriväärtused on lahutamatu osa eesti kultuurist. Selliste kontaktide arendamise vajalikkusest loomingulise emigratsiooniga kõneldakse ka hiljuti vastu võetud Instantside otsustes.⁶

⁶ Kultuurisidemete liberaliseerimisest pagulusega on kajastusi mitmes EKP Keskkomitee Büroo dokumendis. "Instantside" seisukohta selles küsimuses väljendab kokkuvõtlikult EKP Keskkomitee välissidemete osakonna juhataja Mihhail Murnikovi ringkiri Keskkomitee sekretärile 19. aprillil 1988 "Eesti emigratsioonist ja tööst temaga perestroika tingimustes", mis paljusi toetub Toomi ettepanekutele. Võrreldes Toomi õiendiga, on Murnikovi ringkiri siiski oma uuendusettepanekutes vähem radikaalne ja loomulikult puudub parteidokumendis täielikult luuretöö aspekt. ERAF, f 1, n 42, s 183, l 18-23; vrdl Indrek Jürjo. Pagulus ja Nõukogude Eesti. Vaateid KGB, EKP ja VEKSA arhiividokumentide põhjal. Tallinn, 1996, lk 276-277.

5. Ei ole kahtlust, et kutseühingute (meedikud, insenerid, agronomid, veterinaarid, õpetajad jne) otsekontaktid vastavate emigrantide ühendustega (aga need kõik on olemas) võiksid anda ühelt poolt tõuke nende tegevussfääride lähenemiseks maailmatasemele, teiselt poolt muudaksid tohutu osa emigratsiooni suhtumist Kodumaasse konfrontatsioonilt konstruktiivsele ülesehitavale osalemisele meie probleemide lahendamisel. Paljudele emigrantidele teeb suurt rõõmu olla kasulik oma nõuannete ja abiga Eestile, seda enam, et me ei ole neile (iseigi mitte potentsiaalsed) konkurendid. Sellist abi antaks mikrokollektiivide isiklike kontaktide ja kohtumiste tasandil tasuta, aga eesti emigrandid pakuvad ju kõige arenenumate kapitalistlike maade teadmisi ja kogemusi.

6. NSVL Kultuurifondi Eesti osakonnal tuleks avalikult kuulutada raha, sealhulgas valuuta kogumisest oma tegevusprogrammi realiseerimiseks. Võib seada ka uusi, emigrantide patriootilisi tundeid puudutavaid eesmärgi: ütleme, raha kogumine Raadi mõisa, endise Eesti Rahvamuuseumi taastamiseks Tartus (restaureerimine juba käib) või andekamate noormeeste saatmiseks õppima ja stažeerima kuulsatesse välismaistesse teadus- ja kultuurikeskustesse.

Praegu pärandavad ja kingivad elatanud inimesed tähelepanuväärseid summasid emigrantlikele organisatsioonidele ja kogudustele vaid seepärast, et ei soovi nende minekut Rootsi või Kanada riigituludesse. Kultuurifondil ja Injurkolleegiumil, loomingulistel liitudel ja eraisikutel tuleb välja töötada ligimeelitatv päranduste ja annetuste kogumise süsteem "eesti kultuuri hüvanguks", hästi reklaamida nende rahade kasutamist.

Rahadest tähtsam on see, et taoline aktiivsus võimaldab Kodumaaga siduda seni meie mõjuväljast väljapoole jäänud emigrante, liita neid Kodumaa eluga.

7. Eesti emigrantide seast lektorite, stažööride ja üliõpilaste kutsumine meie kõrgematesse õppeasutustesse avab seniolematuid võimalused tööks selle perspektiivika isikute kategooriaga, aga samuti nende kaudu emigratsioonile meie vajaliku mõju osutamiseks. Ins-

tantside otsusega on see töösuund emigratsiooniga heaks kiidetud, on vaja mitte lasta sellel ideel realiseerimisel takerduda bürokraatlikesse takistustesse.

8. Järgmine, praeguseni mitte kasutatav mõju avaldamise kanal emigratsioonile on emakeele õpetamine. Näiteks: Rootsi peakonsulaat peab pidevat töökontakti rootsi keele õppejõududega Tallinnas ja Tartus, saadab neile õppevahendeid, lingafonimaterjale, videofilme, organiseerib õppejõududele "rootsi keele päevi", kutsub neile kohtumistele rootsi keele õpetamise metoodika spetsialistide Rootsist jne. Tundub, et samasugust hoolt peaksime meiega ilmutama – saatma regulaarselt õpikuid ja õppevahendeid ülikoolidesse, kus õpetatakse eesti keelt, (aga selliseid pole maailmas vähe), samuti eesti koolidesse ja lasteaiadesse, kutsuma eesti keele õppejõude meie keelelastele seminaridele ja sümpoosiumidele jne.

Süstemaatiline töö emigrantidest eesti keele õpetajatega võimaldab meil teatud mõttes saavutada kontrolli ja mõju kogu emigrantliku ühiskonna üle, kuna just emigrantidest, kes on lõpetanud eesti koolid ja keelekursused, saavad pärast organisatsioonide funktsioneerimist ja kogukondade liidrid.

9. Moskva kooliõpilaste elu ameerika peredes, aga ka ameerika laste elu moskvalaste peredes on reaalsus, mis annab tohutut kasu kahe rahva lepitamisel. Samasugust, aga võib-olla veelgi suuremat kasu võiksime saada samasugusest vahetusest emigrantidega.

10. Meie pioneerilaagrites puhkavad rootsi, ameerika ja jaapani lapsed, aga eesti lapsi teistest maadest neis ei ole.

On vaja neile selline võimalus anda, kasutada laste valikuks sobivaid võimalusi (näiteks otsesed konstruktiivsed ettepanekud eesti koolidele ja skaudiorganisatsioonidele). Vanematele kooliõpilastele ja üliõpilastele pakuda kohti Eesti Õpilasmalevas ja Üliõpilaste Ehitusmalevas.

Sfääride loetlemist, kus on võimalik üleminek konfrontatsioonilt koostööle, võiks jätkata, kuid tähtsam on saavutada läbimurre ja muuta meie suhtumist emigratsiooni ja temaga tehtavatesse töövormidesse. Ei ole vaja

karta emigratsiooni "kahjulikku mõju", "kahjulik mõju" tuleb raadiojaamadelt ja professionaalsetelt antisovetšikutelt, aga mitte tantsutruppidelt, meedikutelt, õpetajatelt ja lastelt. Praegu võivad reaktsioonilised funktsionäärid esineda kõikidel foorumitel kümnete tuhandete eesti emigrantide, isegi "kogu eesti rahva" nimel ainult seetõttu, et me ei ole teinud mingeid katseid võita enda poole neutraalselt meelestatud emigrante. Oma tegevusega me liigitasime nad "vaenlaste" hulka. Seni kuni meil pole vahetuid kultuuri- ja inimkontakte laiade emigrantide hulkadega, ei saa me tõsiselt rääkida meie mõjust emigratsioonile, emigratsiooni suunamisest meile soodsas suunas, selles keskkonnas meie ideede levitamisest, me ei saa isegi loota meile vajaliku informatsiooni saamisele emigratsiooni meeleolude ja seal toimuvate protsesside kohta, et välja töötada meile vajalik poliitika.

Mitte mingid katsed peatada USA administratsiooni "Balti kaardi" ärakasutamise poliitikat NSVL vastu puhtagentuur-operatiivsete meetoditega ei ole andnud ega anna resultate seni, kuni me ei kalluta enda poole emigrantlikku massi, tuntud kultuuri- ja teadustegelasi, ei eralda tavalisi emigrante nendest, kes praegu emigrantliku massi vaikival nõusolekul esinevad "kogu eesti rahva" nimel ja nõuavad "Eesti vabastamist". Ainult väljapakutud pöörde teostamisega töös emigratsiooniga võime sundida Ameerika eriteenistusi ja nende agentuuri tegelema meie ekspansiooniga ja meelitada neid kõrvale vahetute aktsioonide läbiviimisest vabariigis. ENSV KGB 1. osakonna "KR" liini positiivsete tulemuste puudumine mitmete aastate jooksul on paljuskord seletatav emigratsiooniga kontaktide puudumisega. Ainsad lubatud kontaktid – erasõidud üksteise juurde üks kord kolme aasta jooksul lähedaste sugulaste vahel ja nende emigrantide vahel, kes ei võta osa emigrantlike natsionalistlike organisatsioonide tegevusest – toovad teatavat materiaalset kasu ja ideoloogilist ning kõlbelist kahju ainult "lähedastele" sugulastele. Võimalused nende kontaktide kasutamiseks emigratsioonile poliitilise mõju avaldamiseks ja tšekistlike meetmete läbiviimiseks on väga piiratud võrreldes teiste töölinide

("PR", "NTR")⁷ tegevusväljaga, mis käivad ajaga kaasas ja millel on võimalus kasutada vabariigi pidevalt arenevaid poliitilisi, äri-, teadus-, tehnika-kaubanduslaseid ja teisi kontakte välisriikidega.

Tegutseva reservi⁸ ametikohtade puudumise tõttu "KR" liinil (teistel liinidel asuvad üle poole töötajatest kattevarju asutustes) need harvad kontaktid, mis ikkagi emigrantidega tekivad, ei satu alati liini töötajate vaatevälja ja jäävad töö huvides kasutamata.

USA ja tema liitlased Euroopas kasutavad üha aktiivsemalt eesti emigrante "Balti küsimuse" tõstatamisel rahvusvahelistel foorumitel, seavad kahtluse alla väljakujunenud piirid Euroopas, töötlevad emigrantide abiga Lääne ja Nõukogude Baltikumi elanikkonna avalikku arvamust.

Meie poolt praegu emigratsiooniga tehtava töö vormid rahuldavaid tulemusi ei anna ja tänaseid probleeme ei lahenda, kuna nad on oma olemuselt välja kujunenud stagnatsiooninähtuste perioodil meie ühiskonnas ning kannavad endas selle aja vaimu ja vaateid.

Nõukogude ühiskonna perestroika sunnib meid asjadele uut moodi vaatama, otsima mittestandardseid lähenemisviise.

Antud analüüs on üheks katseks läbi vaadata töö eesti emigratsiooniga uute lähenemiste otsingul.

ENSV KGB 1. osakonna ülem polkovnik

P. Toom

29. veebruaril 1988.

Alus: Lietuvos ypatingasis archyvas, f K-1, n 49, s 237, l 25-39.

**Vene keelest tõlkinud
ja kommenteerinud INDREK JÜRJO**

⁷ "PR" liin KGB välisluures oli poliitiline luure, mis tegeles eelkõige vastaspoole riikide sisepoliitiliste ja sõjalis-strateegiliste probleemidega, "NTR" liin – teaduslik-tehniline luure – tegeles tehnoloogilise luurega ja välisriikide tehnoloogiliste saavutuste varastamisega.

⁸ KGB tegutseva reservi all tuleb mõista neid KGB ohvitseri, kes ametlikult töötasid mitmetes eriti välismaaga seotud Nõukogude ametiasutustes, tegelikult aga allusid edasi oma KGB juhtkonnale ja täitsid luureülesandeid.